

פסח מצה ומרור – שירת החירות של ליל הסדר מאת הרבה אילה מירון-שעשוע, קהילת 'בת עין', משתתפת ב'לשמה'

למדני אלוהי ברך והתפלל...
על החירות הזאת לראות, לחוש, לנשום,
לדעת, לייחל, להיכשל.
לאה גולדברג, שירי סוף הדרך

בעיצומה של תזזית הניקיון לקראת פסח אני זוכרת את בני הקטן מביט בי בתמיהה ושואל: אמא, מה את עושה? המשכתי בעיסוקי ועניתי כלאחר יד: אני עושה סדר! השתיקה שלו גרמה לי לעצור לרגע ולהסתכל בפניו, ולהסתכל סביבי: מה שהוא ראה סביבי לא הזכיר בשום צורה, אפילו לא ברמז, את הרעיון של סדר, ולכן נאנחתי ואמרתי לו: מה לעשות? בשביל שיהיה סדר צריך קודם לעשות בלאגן!

כאלה הן גם מחשבותי היום על חירות. בשביל שחירות תתממש צריך לעבור קודם במנהרה של בלבול, של טשטוש גבולות, של מועקה, שלא לומר מחנק, ואז – לרוב בלי קולות וברקים וזיקוקים – נסדק הסדק, נפתחת הדלת לחירות.

הציפייה לטעום בחירות טעם מתוק נועדה, על פי ניסיוני, ברוב המקרים, לאכזבה: טעמה של החירות הוא טעם מר. בגירסה של יציאת מצרים של אולפני יוניברסל ('ניסיד מצרים') היציאה אמנם מתרחשת בהתרוממות רוח ובשירה אדירה המקדימה או מטרימה את שירת הים, אבל הרושם העולה מן הסיפור המקראי, הגם שהוא כהרגלו מקמץ בפרטים, הוא שיציאת מצרים קרתה באישון לילה, בחשאי, בחיפזון וללא עמודי אש ותמרות עשן ההולכים לפני המחנה. להפך, נדמה שיותר מכל דבר אחר הקולות שליוו את יציאת מצרים הם קולות הזעקה מבתי המצרים, המתאבלים על מות בכוריהם.

שירת הפליאה, ההודייה והתרוממות הרוח הגיעה, כאמור, רק מאוחר יותר, בעקבות הנס של קריעת ים סוף. גם ארבעת לשונות הגאולה: הוצאתי, הצלתי, גאלתי ולקחתי – שייכות לתיאור של יציאת מצרים בדיעבד, לאחר מעשה, בזיכרון של חג פסח שמונח לדורות הבאים, וקשה לתאר שהיוצאים ממצרים חוו את מלוא עוצמתן של אלה. כך גם בזירה האישית: כשאנחנו פועלים מתוך חירות אנו לרוב קולטים את מלוא המשמעות שלה בדיעבד, ואז גם באה השמחה.

אני מבקשת להציע מחשבה קצרה על חירות. חירות מתרחשת בעיני בשני תסריטים אפשריים: היכולת לצייר לנו פתח, חלון או נתיב במקום שנדמה היה לנו כדרך ללא מוצא, וכן: האפשרות לפתוח מניפה של אפשרויות במקום שנדמה היה לנו שנכנסנו לדרך חד סטרית.

זהו השיעור המשמעותי של סיפור יציאת מצרים וקריעת ים סוף: פתיחה של אפשרויות לשיקול דעת ובחירה במקומות שנדמה היה שאינם. בחירה. זו אולי אחת האפשרויות להבין את הרעיון של 'עם בחירה' – העם שמאמין ביכולת, אולי אפילו בדרישה, לבחור.

וכאן השאלה: כיצד משקף חג הפסח או ליל הסדר את הרעיון, האפשרות, של חירות. ליל הסדר פועל על העקרון הפשוט עליו מבוססת חירות: האומץ להתבונן במציאות באופן שונה מהאופן השגור, המורגל. היכולת שלנו לחרוג מאזור הנוחות שלנו – לשנות נקודת מבט, לשנות זווית ראייה, לשנות דפוס של תגובה שמתרחש ללא בירור ממשי שלנו עם עצמנו. הסממנים המובהקים ביותר של הסדר: ההסבה, ארבעת הכוסות והמצה מהדהדים את ההנחה הבסיסית הזו: היציאה מתחום הנוחות וההרגל מאפשרת חירות. אנחנו יושבים באופן שונה, שלא לומר משונה¹, המאכל

¹ כאן אני חייבת להודות שאף פעם לא הבנתי עד הסוף את עניין ההסבה: ראשית, זה תופס הרבה מידי מקום סביב השולחן, ולרוב אנחנו די צפופים, ושנית, זה לא במיוחד נוח כי אם נשענים על יד אחת זה אומר שאוכלים ביד אחת בלבד, אתגר לא פשוט, ובפרט לשמאליים שנאלצים להסב לשמאל ולאכול בימין.

הבסיסי ביותר על שולחנו, הלחם, משנה את צורתו, טעמו והמרקם האהוב שלו ללא הכר, ובנוסף – לא פחות מארבע כוסות של יין!²

כל אלה כדי להמחיש את הרעיון הפשוט עד כאב – חירות דורשת שינוי: שינוי עמדה, שינוי בפרשנות, שיקול מחדש של אופן התגובה והמעשה. ללא טשטוש הגבולות של המוכר והידוע, המורגל והשגרתי, לא תתרחש יציאת מצרים.

ואם אנחנו לא זוכרים זאת – הילדים השואלים מזכירים לנו, בשאלת השאלות של ליל הסדר (ושל היציאה לחירות): מה נשתנה?³

אני מוצאת השתקפות של הרעיון הבסיסי על החירות גם בשלושת מרכיבי הסדר אותם מזכיר רבן גמליאל: פסח, מצה ומרור.

פסח – משום שאנחנו מרשים לעצמנו לפסוח על שני הסעיפים, לא להגיב באופן אוטומטי, לא להיכנס לדפוסים המוכנים.

מצה – משום שאנחנו מונעים באופן מודע את האפשרות להתנפח ולהתחפר בעמדותנו ולהתגדר ולהתבצר בצדקתנו. אנחנו עושים מאמץ מכוון לצמצם את הטרטור המתמשך של האגו, שנוטה לתפוח ולהחמיץ, אנחנו עושים כל שביכולתנו להביט על עצמנו מעט מבחוץ.

מרור – הטעם הבלתי נמנע של הבחירה הנובעת מחירות, כפי שטענתי קודם, אינו מתוק. המרקם של החירות אינו נימוח ומחליק מעדנות בגרון. אולי להפך: החירות מותירה בשוליה טעם מריר, אולי אפילו נתקע בגרון. אבל המרירות הזו מעוררת, מפעילה, תובעת תשומת לב שהמתוק והמחליק בגרון אינם תובעים. וההבנה בדיעבד של מה שעשינו, של האופן שבו פעלנו, של הבחירה שבחרנו, בסופו של דבר תביא איתה קמצוץ של מתיקות, כמו עלי החסה (היא המרור) שאנחנו אוכלים בליל הסדר.

ואחרי שיצאנו חובת שלושת אלה: הפסח, המצה והמרור, מגיע מבחינתי החלק שנחרט בזיכרוני כילדה וגם היום אני מצפה בשמחה ובדריכות לבואו: הכריך של הלל הזקן. האפשרות לכרוך את המצה, שהיא לחם העוני ולחם החירות גם יחד, המרור, שהוא זיכרון לעבדות אבל גם לאפשרות להיחלץ ממנה, והחרוסת, שהיא זכר לטיט ולעבודה הקשה אבל גם מוסיפה מתיקות ומורכבות לתערובת – ההזדמנות לחוות את כל הטעמים והזיכרונות הללו יחד, לכרוך אותם לכריכה אחת נוטפת, מתפוררת, מרירה ומתוקה, היא, לטעמי, שירת החירות של ליל הסדר.

את ההזמנה של שיר השירים: "לֶכֶּה דָּוִדִי נִצָּא הַשְּׂדֵה" אפשר לפרש כהזמנה או כדרישה לצאת מתחום הנוחות וההרגל

² תפקידו של היין, מעבר לשמחה, הוא ליצור אותם תנאים של טשטוש גבולות המוכר. אולי כאן מתממש באופן העמוק הרעיון של 'עד דלא ידע' שפגשנו בחג המכין ליציאת מצרים, בפורים.
³ כמובן שבעקבות השאלה 'מה נשתנה' אנו נדרשים גם לשאול: מה או איך נשנה? איך נעשה את ההבדל?